

POROČILA REPORTS

PROGRAM EVROPSKEGA ZNANSTVENEGA SKLADA EARTH IN DELO V NJEGOVEM OKVIRU

289

Tokovi mednarodnih strokovnih in znanstvenih sodelovanj so včasih prav nepredvidljivi, tu in tam celo povsem slučajni. Če bi tako na primer dve kolegici – francoska etnologinja Mouette Barboff in v Franciji živeča Američanka, etnologinja in folkloristka Cozette Griffin-Kremer – ne bili zamudili oglada Ljubljane v času 13. konference mednarodne komisije za etnološko preučevanje hrane (od 5. do 11. junija 2000) in bi se podpisana po tem sprehodu ne bila vrnila v muzej, kjer sem ju srečala in ju bolje spoznala, bi se z njima najverjetneje ne zapletla v mikavno strokovno diskusijo. Tej je sledila izmenjava naslovov in obljuba o izmenjavi publikacij ter za naše delo relevantnih informacij. In če bi François Sigaut, profesor na oddelku za zgodovino in antropologijo delovnih tehnik EHESS v Parizu (École des hautes études en sciences sociales) – ene najpomembnejših evropskih visokih šol za družboslovje in humanistiko –, nekega dne v letu, ko je imel predavanja na ISH v Ljubljani, ne bil obiskal Slovenskega etnografskega muzeja in v njem tedaj iskal publikacije in osebe, s katero bi se lahko pogovarjal o raziskovanju kmečkih delovnih opravil in tehnik na Slovenskem, ob čemer sva se spoznala –, bi se najverjetneje nikoli ne stkale delovne vezi z omenjenimi tremi francoskimi kolegi. Ker nas povezuje skupno delovno področje raziskovanja agrikultur in človekovih razmerij do zadevnih delovnih tehnik, opravil, orodij, spremljajočih družbenih pojavov in naravnega okolja, so me vsi trije – kot soorganizatorji – prav kmalu zatem (leta 2002) povabili v La Ferté-sous-Jouarre v Francijo, k sodelovanju na mednarodnem kolokviju o izdelovanju, prodaji in rabi mlinskih kamnov kot kulturni sestavini “dolgega trajanja”. In potem so sledila leta podobnih, plodnih sodelovanj, katerih rezultat so moja v francoščini objavljena besedila o žrmljah na Slovenskem (“Mati naša, daj nam danes naš vsakdanji kruh” ...; v slovenščini je članek izšel v *Etnologu* 12), o kamnolomih mlinskih kamnov na Slovenskem (Kamni, ljudje in voli ...; *Etnolog* 16), o Borisu Orlu in raziskovanju ral na Slovenskem (kot ustrezen povzetek iz leta 2008 objavljene monografije *Orala*), o skrbi za zdravje delovnih volov na Slovenskem (O skrbi ...; *Etnolog* 17) in nazadnje o sporazumevanju z delovnimi voli na Slovenskem (Zvok besed, glas zvokov ...; v slovenščini objavljen v pričujočem letniku *Etnologa*).

Za povabilo v mednarodni raziskovalni program EARTH pa je bilo (izmed omenjenih) odločilno sodelovanje na kolokviju o oranju in oralih v Nantesu in Chateaubriandu v Bretanji, novembra leta 2006. Kolokvij je imel dokaj pisano in kakovostno mednarodno udeležbo. V skupinici nas tujcev med Francozi je bila tedaj tudi Američanka Patricia Anderson, arheologinja in antropologinja, ena izmed vodij inštitutov CEPAM - CNRS (Centre d'études préhistoire, antiquité, moyen-âge francoskega Nacionalnega središča za znanstvene raziskave) v kraju Valbonne na jugu Francije, ki že več let izvaja raziskave posameznih kmečkih delovnih opravil (še posebej mlačve in oranja) v Tuniziji. Andersonova je tudi središčna osebnost in temeljni idejni vodja programa EARTH, delujočega v okrilju Evropskega znanstvenega sklada (ESF, European Science Foundation), ustanove, ki s povezovanjem vodilnih znanstvenikov in podpornih agencij pospešuje raziskovano dejavnost in odkriva njene nove razvojne poti in smeri v evropskem okviru. V dneh našega druženja sva se pogosto zapletali v pogovor, v plodno izmenjavo mnenj, delovnih izkušenj ipd., med katero mi je predstavila stanje v programu EARTH, izrazila navdušenje nad mojim pripovedovanjem o potekajoči raziskavi razmerij med človekom in delovnimi voli ter ob tem razkrila, da naj bi prav slednji raziskovalni vidik (temeljnost razmerij med človekom in delovno živino) v omenjenem programu manjkal. Želela je, naj ji čim prej pošljem angleško različico svoje prve razprave na to temo ("Bol si pameten ko človek," je rekel volu? ... *Slavenski zbornik*, Slavina 2005); in ko ga je prebrala, je sledilo njeno uradno, osebno povabilo k sodelovanju v EARTH.

O nekajletnem porajanju tega mednarodnega raziskovalnega programa nisem bila neobveščena; skozi korespondenco z dansko kolegico Grith Lerche sem najprej sledila njegovim začetkom, vendar potem zavoljo drugih delovnih obveznosti nisem vzpostavila nadaljnjih stikov, ki bi me lahko pripeljali v njegov okvir. A leta 2006, skoraj dve leti za tem, ko je program zares aktivno zaživel, je bilo že drugače. Na vabilo Patricije Anderson sem se z veseljem pritrdilno odzvala, saj je sodelovanje v EARTH obetalo intelektualno spodbudno, prijazno in strpno mednarodno delovno okolje. Delo s kolegi etnologi, arheologi in antropologi, etno- in arheobotaniki, zgodovinarji in geografi, katere povezuje skupno raziskovalno področje, ki v muzeju oblikuje moj delovni vsakdanjik. V programu namreč aktivno interdisciplinarno sodeluje okrog petdeset raziskovalcev iz več držav – Francije, Velike Britanije, Španije, Norveške, Švedske, Danske, Nemčije, Švice, Litve, Češke, Slovaške, Bolgarije, Romunije, Grčije, Turčije, ZDA, zdaj tudi iz Slovenije – in iz različnih ustanov (povečini iz akademskih krogov in raziskovalnih inštitutov, le španski etnolog Mingote Calderon in podpisana sva iz muzejskih institucij). Program izvajajo tri delovne skupine: prva – *Team 1: Crop Choice and Diversity* – raziskuje izbiro in raznovrstnost pridelkov; druga – *Team 2: Skills, Processes and Tools* – raziskuje delovne veščine, delovne procese in orodja; in tretja – *Team 3: Agricultural Landscapes* – raziskuje kmetijske oziroma kulturne krajine. Končni delovni cilj in naloga vsake izmed treh navedenih delovnih skupin je izdaja publikacije, ki naj bi jo zasnovali s skupnim, interdisciplinarnim delom; z izmenjavo gradiva, informacij in s kar največjo možno mero sodelovanja pri pisanju. Skupni delovni cilj je tudi podatkovna baza Columella, v katero naj bi vsak izmed sodelujočih v programu vnesel do okoli dvesto podatkovnih

enot; z vnašanjem gradiva pa naj bi nadaljeval in tako omenjeno bazo bogatil tudi po sklenitvi programa EARTH ob koncu leta 2009.

A kaj pravzaprav pomeni naslov oziroma kratica EARTH? In kakšna so temeljna izhodišča in cilji tega programa?

Kratica EARTH (ali slovensko zemlja), ki je tudi kot beseda simpatično ubrana z vsebino, je sestavljena iz naslednjih angleških besed: *Early Agricultural Remnants and Technical Heritage*, za kar se zdi najustreznejši prevod: Ostanke predindustrijskega kmetijstva in dediščina zadevnih delovnih tehnik. Časovni razpon in vsebinske razsežnosti programa nadalje podrobneje označuje podnaslov: *The dynamics of non-industrial agriculture: 8,000 years of resilience and innovation* ali Dinamika predindustrijskega kmetijstva: 8000 let prožnega prilagajanja in inovacij. Nekatera temeljna izhodišča in cilji programa (pri njihovem snovanju je s Patricijo Anderson sodeloval tudi kolega Thomas Schippers, znan v nekaterih slovenskih strokovnih krogih) pa so na kratko povzeta naslednja:

291

Kmetijstvo je bilo eno temeljnih žarišč človekovega delovanja in odločanja od začetkov neolitika do industrijske revolucije. Dnevna delovna opravila in skrbi ljudi, ki so pridelovali hrano, so vplivali na strukturo njihovih medsebojnih odnosov, njihovih skupnosti, in na celotno organizacijo družb, v katerih so živeli. Znanja o pridelkih, orni zemlji in podnebnih razmerah so dopolnjevale večšine pridelovanja in predelovanja pridelkov, izdelovanja orodij – in vse to se je dogajalo v kompleksni naravni, antropogeni in družbeni pokrajini.

Vseobsegajoči cilj programa EARTH je dolgoročno preučevanje dinamike predindustrijskega kmetijstva, temelječe na poglobljenem razumevanju njegovega družbenega in kulturnega konteksta. Ogromno dragocenih raziskav je že bilo izvedenih o ostankih rastlin, o orodjih in zgradbah oziroma raznovrstnih konstrukcijah, relevantnih za kmetijske delovne prakse. Naš cilj je nadalje graditi na temelju teh dosežkov, vendar se ne osredotočati v tolikšni meri na določene predmete ali strukture, temveč še posebej na ljudi pri vsakdanjem delu – na njihova znanja, veščine, zaznavanja in izkušnje.

Predindustrijsko kmetijstvo je bilo pogosto pojmovano kot večinoma statično, pripadajoče neki "tradicionalni" ali nespremenljivi preteklosti. Takšno stanje se je pripisovalo kmečkemu pomanjkanju inovativnosti oziroma sposobnosti za spremembe; ali celo temu, da naj bi kmetje pripadali neki zlati dobi "vztrajanja pri starem". Mi zavračamo takšen stereotip. Na kmetijstvo gledamo tako kakor na družbo: kot na kompleks potekajočih dinamičnih procesov, ki neprenehoma nihajo med stalnostjo, spremembo, prilagajanjem, krizo in inovacijo ...

Čeprav postaja vedno bolj jasno, da se stare meje med disciplinami premikajo, še vedno potrebujemo strukturo, ki nam bo omogočala skupno delo in preplet poti in tokov različnih raziskovalnih pobud in današnjih metodoloških pristopov. In kljub kakovosti nacionalnih projektov se zdi, da nam takšno delo lahko omogoči edinole vseevropski program. Njegova originalnost je v zagotavljanju možnosti za nevsakdanje metode povezovanja in za nove oblike storitev, kakršne na primer pomeni medmrežna podatkovna baza filmov, fotografij in drugih raziskovalnih dokumentov. Tako bomo našli nove skupne temelje za združevanje oziroma povezovanje naših pristopov, ki jih bomo na tak način

skupaj oblikovali, da jih bo mogoče učinkovito prenesti tako v raziskovalno kakor v izobraževalno delo, na področji dediščine in vzgoje. (Avtoričin prevod relevantnih delov besedila iz predstavitvene brošure programa.)

Pri odločitvi za sodelovanje v programu EARTH, ki me je skoraj za tri leta odtegnilo intenzivnejšemu individualnemu delu v okviru teme razmerij med človekom in delovnimi voli (čeprav mi je prinašalo tudi kup v tem pogledu koristnih informacij in širilo raziskovalna obzorja), je bila temeljna še posebej večna želja po umeščanju védenj o slovenskih predindustrijskih gospodarskih načinih (orodjih, znanjih, veščinah) v širši evropski okvir in po seznanjanju evropskih kolegov z zadevno slovensko kulturno (in naravno) dediščino.

292

Moje delo v programu se je začelo v decembru leta 2006 in je potem zares steklo februarja 2007, ko sem se kot nova članica 2. skupine (*Team 2*) udeležila plenarnega srečanja EARTH v Španiji (Granada, 9.–11. februar), za katero sem morala pripraviti prispevek v okviru plenarne teme *Straw – Fodder – Pasture / Slama – krma oziroma seno – paša*. Nastopila sem s ppt predstavitvijo z naslovom *A brief survey of the Straw – Fodder – Pasture triad in Slovenia, with emphasis on working oxen / Strnjen pogled na trojico slama – seno – paša na Slovenskem, s poudarkom na delovnih volih*. V delu po skupinah, ki je sledilo plenarnemu dnevu, smo tedaj s predlogi možnih lastnih besedil že začeli oblikovati vsebinske strukture skupnih knjig. Septembra leta 2007 je potem sledilo tretje delovno srečanje moje skupine v Grčiji (Milos, 28.–30. september), med katerim je vsebinski oris naše knjige postajal vse bolj razločen. Njena glavna urednika, arheologa in antropologa Nizozemka Annelou van Gijn (Leiden University) in Američan John Whittaker (Grinnell College, Iowa) sta nas presenetila z odločitvijo, da bo imelo vsako izmed dogovorjenih poglavij svojega *chapter responsible*, odgovorno osebo za poglavje, ki bo iz člankov drugih sodelujočih avtorjev v posameznem poglavju le-tega sestavila, ustrezno povezala, uravnotežila oziroma skorajda na novo napisala. Določena sem bila kot odgovorna avtorica ali urednica našega osmega poglavja, *Acquiring skills and the transmission of knowledge / Učenje oziroma pridobivanje veščin in prenos znanj*, in potem – zavoljo odsotnosti Grith Lerche in ker sem za delavnico na Milosu na temo *Crisis, Resilience and Revival / Kriza, prilagajanje in preporod* pripravila prispevek o požigalništvu v Mariji Reki v Sloveniji – tudi kot odgovorna oseba za drugo poglavje skupne knjige, naslovljeno *From land clearance and preparation to sowing / Od krčenja in priprave zemljišč do setve*. Pred sklenitvijo delavnice smo morali potem vsi odgovorni za poglavja napisati in predstaviti svoje zadevne sinopsise.

Za leto 2008 so me vodilni kolegi programa prosili za organizacijo četrtega delovnega srečanja 2. skupine v Sloveniji, ki smo ga izpeljali v Lipici (20.–23. junij) z enim dodatnim dnevom, saj je bilo to naše predzadnje druženje ob skupnem delu v kar največji možni meri namenjeno nastajanju oziroma dejanskemu pisanju skupne knjige. Prekinjali smo ga le s krajšimi strokovnimi ogledi in obiski, tako posameznih gospodarskih opravil kot s kmetijstvom povezanih objektov (etnološke in arheološke muzejske zbirke v Parku Škocjanske jame, prikaza košnje v vasi Škofi pri Komnu in Slovenskega etnografskega muzeja). Srečanja v Lipici se je udeležilo šestnajst kolegic in kolegov – večina izmed piscev nastajajočih člankov: obe predsedujoči programu

EARTH Patricia Anderson (Francija) in Leonor Peña Chocarro (Španija), vodje 2. skupine Annelou van Gijn (Nizozemska), John Whittaker (ZDA) in Bernard Simonel (Francija), članice in člani Maria Gurova (Bolgarija), Helena Knutsson (Švedska), Grith Lerche (Danska), José Luis Mingote Calderon (Španija), Hara Procopiou (Francija), Thomas Schippers (Francija), Pascal Verdin (Francija), Sabine Beckmann (Grčija), Yorgos Brokalakis (Grčija) ter podpisana, in koordinatorka programa Marie Russel-Teulières (Francija). Vse nas je tedaj še posebej razveselila novica, da so se naši glavni uredniki v mesecih med srečanjema na Milosu in v Lipici odpovedali ideji, da naj bi pero odgovornega za poglavje strnilo vse sestavne članke v enovito besedilo. Novi, bolj uredniški pristop pa nam je prinesel naslednjo obliko dela: odgovorni za posamezna poglavja smo zanje začeli pisati ustrezne daljše uvode ter glede na vsebinsko shemo razvrščati in usklajevati individualne prispevke posameznih avtorjev, upoštevajoč dogovorjene obsege besedil (temeljne, izhodiščne študije daljše, drugi, dopolnilni prispevki krajši). Knjiga, kakršno smo v grobem oblikovali v Lipici, je potem razpršeno nastajala (v medsebojnem sporazumevanju glavnih urednikov, odgovornih za poglavja, in posameznih avtorjev) do našega zadnjega delovnega srečanja v Franciji (Juan-les-Pins, 27. februar–1. marec 2009) in po njem še do konca meseca maja, zadnjega roka za oddajo končnih različic naših besedil oziroma celotnih poglavij.

Moj prispevek k celoti so poleg dveh daljših uvodov v obe prej omenjeni poglavji (za kateri sem odgovorna sama oziroma, za drugo, skupaj z Grith Lerche) še naslednji v angleščini napisani članki: v 2. poglavju (*From land clearance and preparation to sowing*) dve daljši besedili – *Fire-clearance husbandry in Slovenia: the Marija Reka case study in Ploughing techniques in Slovenia: what tools can tell and people explain*; v 8. poglavju (*Acquiring skills and the transmission of knowledge*) prav tako dve obsežni besedili – *Training oxen meant training for the children in Art of a mower: skills with a scent of sexuality*; v 6. poglavju (*Storage and preservation*), za katero sta odgovorna Pascal Verdin in Marie Russel-Teulières, pa kratek članek – *Explaining the variability in storage structures in Slovenia*.

Nastajajoča skupna knjiga 2. delovne skupine programa EARTH nosi naslov *Exploring and Explaining Diversity in Agricultural Technology* oziroma Raziskovanje in razlaganje raznovrstnosti v kmetijski tehnologiji. Pisci temeljne uvodne besede v njenih deset poglavij so Annelou van Gijn, John Whittaker in François Sigaut. Založniška hiša, ki bo omenjeno knjigo izdala, pa je britanska založba Oxbow.

Dodatek – vsebinska struktura oziroma poglavja nastajajoče knjige:

EXPLORING AND EXPLAINING DIVERSITY IN AGRICULTURAL TECHNOLOGY

Part I: Introduction

Chapter 1: The dimension of tools, skills and processes

Part II: The agricultural process: tools and techniques in cultural context

Chapter 2: From land clearance and preparation to sowing

Chapter 3: Tending the crops

Chapter 4: Diversity in harvesting techniques

Chapter 5: Threshing processes and tools

Chapter 6: Storage and preservation

Chapter 7: Transformation

Part III: The social context of agricultural technology

Chapter 8: Acquiring skills and the transmission of knowledge

Chapter 9: Symbolic and legal aspects of agrarian life

Chapter 10: Agricultural practices: change and stability

Part IV: Postscript

Post scriptum:

Poleg opravljenih raziskav (na primer požigalništva v Mariji Reki) in ob teh nastalega fotografskega in zbranega predmetnega gradiva (na primer požigalniškega kavlja in kopače) je delo v programu EARTH v Slovenski etnografski muzej prineslo tudi dva predmeta (pleten velikonočni zvezdast križ in oslička) – novi pridobitvi z grškega otoka Milosa za našo tako imenovano Evropsko zbirko – in video posnetek priprave in peke ječmenovega kruha na istem otoku (60 minut vizualnega gradiva na mini DV, v formatu HDV).

Inja Smerdel

Nekaj fotografskih utrinkov s četrtega delovnega srečanja 2. skupine programa EARTH v Lipici:

295

Vodje skupine Annelou van Gijn, John Whittaker in Bernard Simonel pri delu v dvorani hotela Maestoso v Lipici

Grith Lerche, Marie Russel-Teulières in Thomas Schippers, zatopljeni v ekrane svojih računalnikov

Annelou van Gijn in Thomas Schippers, vsak v svojih mislih

Patricia Anderson in Grith Lerche v živahni diskusiji

296

Yorgos Brokalakis v pogovoru z domačinom, Maria Gurova in v ozadju, kot kosec, John Whittaker

Poleg pisanja skupne knjige smo si ogledali košnjo v vasi Škofi pri Komnu in nekateri člani skupine (npr. Grith Lerche) so tudi sami poprijeli za koso (vse fotografije: Inja Smerdel, 2008)

Delovno vzdušje zadnjega dne v predavalnici Slovenskega etnografskega muzeja
(foto: Thomas Schippers, 2008)

Pop iz vasi Komia na grškem otoku Milos, njegova žena in devetdesetletna mati na pragu domače hiše (v bližini omenjene vasi) pletejo velikonočne zvezde, križe in osličke, med obiskom udeležencev 3. delavnice programa EARTH (foto: Inja Smerdel, 2007)

Križ in osliček, podarjena za Evropsko zbirko SEM
(foto: Marko Habič, 2009)